

ONSEKİZİNCİ YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA
TRABZON
toplum-kültür-ekonomi

MELEK ÖKSÜZ

ONSEKİZİNCİ YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA

TRABZON

toplum-kültür-ekonomi

MELEK ÖKSÜZ

SERANDER YAYINLARI

Genel Dizi: 31

Genel Yayın Yönetmeni:

Kenan Sarıaliođlu

**ONSEKİZİNCİ YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA
TRABZON
toplum-kültür-ekonomi**

Yazan:

Melek Öksüz

Yayına Hazırlayan:

Veysel Usta

Kapak Tasarımı:

K.S.

Yapım / Uygulama:

SERANDER

Baskı:

Eser Ofset, Trabzon

Tel.: 321 53 38

I. Baskı, 2006

ISBN:9944-374-00-8

SERANDER

Basım Yayıncılık Matbaacılık Turizm ve Ticaret Ltd. Şti.

G. Hatun Mah. İnönü Cad. Birinci İşhanı Kat: 4 No: 35

Tel.: 0462. 326 67 55 Trabzon

e-mail: seranderyayinevi@yahoo.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
KAYNAK İNCELEMESİ	11
KISALTMALAR LİSTESİ	15
GİRİŞ	17

BİRİNCİ BÖLÜM İDARİ YAPI

TRABZON'UN İDARİ YAPISI.....	43
ŞEHRİN MİMARİ YAPISI VE KÜLTÜREL DOKUSU	47
Trabzon Şehri ve Kale.....	47
<i>Yukarı Hisar</i>	52
<i>Orta Hisar</i>	53
<i>Aşağı Hisar</i>	55
Trabzon'un 18. Yüzyıldaki Mahalleleri.....	59
Dini, Sosyal ve Ticarî Yapılar.....	62
<i>Cami ve Mescidler</i>	63
<i>Kiliseler</i>	80
<i>Medreseler</i>	83
<i>Vakıflar</i>	86
<i>Hamamlar</i>	100
<i>Çarşılar</i>	107
<i>Bedesten</i>	110
<i>Hanlar, Odalar ve Menziller</i>	115
Trabzon'da Ayanlar, Eşkıyalık ve Göç	123
<i>Trabzon'da Ayanlar</i>	123
<i>Eşkıyalık</i>	132
<i>Göç Sorunu</i>	136

İKİNCİ BÖLÜM
TOPLUM HAYATI

TOPLUM YAPISI	143
Mesleki Yapı	143
<i>Esnaf</i> lar	143
<i>Tüccar</i> lar	151
<i>Çiftçiler</i>	152
Mülk Satışları	156
Borç-Alacak İlişkileri	163
Müslim-Gayr-i Müslim İlişkileri	167
İhtida Olayları	173
AİLE YAPISI	177
Evlenme	177
<i>Nişan</i>	178
<i>Nikâh</i>	179
<i>Mehir</i>	183
<i>Poligami (Çok Evlilik)</i>	186
Aile İçi İlişkiler	191
<i>Eşlerin Aile İçinde Otorite Bakımından Statüleri</i>	191
<i>Eşlerin Aile İçinde Ekonomik Bakımdan Statüleri</i>	192
<i>Çocuk Sayısı</i>	195
<i>Boşanma</i>	197
<i>Nafaka</i>	203
<i>Vasilik</i>	205

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
EKONOMİK HAYAT

TİCARET	211
Osmanlı Fethine Kadar Trabzon'un Ticaretteki Yeri	211
Osmanlı Dönemi'nde Karadeniz Ticareti ve Trabzon	215
18. Yüzyılda Trabzon Ticareti ve Trabzon Limanı	218
TRABZON GÜMRÜĞÜ	226
Trabzon Gümrük Mukata'asının İdari Teşkilatı	229
Trabzon Gümrük Mukata'ası ve İşleyişi	231
Gümrükte Yaşanan Problemler ve Kanuna Aykırı Faaliyetler	239
<i>Gemicilerle İlgili Problemler</i>	239
<i>İskele ve Gümrüklere Yapılan Müdahaleler</i>	239
<i>Kaçakçılık</i>	240
<i>Ticareti Yasak Olan Malların Satılması</i>	242

SANAYİ	245
Tekstil Sanayi	245
Deri Sanayi	246
Boya İmalât Sanayi	247
Mum İmalât Sanayi	248
Gemi Yapım Sanayi	249
FİYATLAR	252
Para Durumu	252
Fiyatların Belirlenmesi-Narh Sistemi	256
Fiyatlar	261
<i>Hububat Fiyatları</i>	261
<i>Çeşitli Gıda Maddelerinin Fiyatları</i>	266
<i>Diğer Bazı Tüketim Maddelerinin Fiyatları</i>	278
<i>Taşınmaz Malların Fiyatları</i>	282
Ücretler ve Nafakalar	288
SONUÇ	293
BİBLİYOGRAFYA	299
İNDEKS	329

GİRİŞ

Trabzon adının kökeni üzerinde değişik görüşler ileri sürülmüştür. Bazı kaynaklarda aynı bilgilere rastlamakla birlikte farklı görüşlerin yer aldığı kaynaklar da mevcuttur. Tarihi kaynaklarda Trabzon şehrinden ilk söz eden, M.Ö. 400 yılında bölgeye gelen Ksenophon'(M.Ö. 430-355)dur¹. Onun zamanında Trabzon şehri Sinop'a belirli bir vergi ödemekteydi².

Trabzon ismi son şeklini alana dek bir takım değişiklikler geçirmiştir. İlkçağda şehre Trapezus veya Trapeza (Tpaheza) denilmiş, batı dillerinde bir süre Trapezunte, Trebizonde gibi değişik isimlerle anılmıştır³. Ortaçağ Müslüman yazarları tarafından ise şehre, Trabezunde veya Atrabezuni (Atrabezun) denilmiş. Bazı batılı yazarlar da Trabzon kelimesini Trabezonde, Trebexonda, Trebezonda, Trebisond, Trapezunt, Trabison şeklinde okuyup, anlamının da "Kum renginde iki başlı gümüş kartal yuvası" ve "altın kartal ağzı" olduğunu belirtmişlerdir⁴.

Şehrin isminin nereden geldiğine bakacak olursak; Bazı kaynaklar, şehri kuran Miletoslu kolonilerin, şehrin yer aldığı bölgenin düz, kenarlarının da köşeli masayı andıran sekiler üstünde olmasından dolayı "masa" anlamına gelen bu ismi yani "Trapezus'u verdiklerini bildirirler⁵. Oysa kalelerin şimdiki halinin masaya benzemediği bir gerçektir. Çünkü kaleler güneyden kuzeye (denize) doğru çok meyilli

¹ Veysel Usta, **Anabasis'ten Atatürk'e Seyahatnamelerde Trabzon**, 1.Baskı, Trabzon, 1999, s.13-23; Mehmet Bilgin, **Doğu Karadeniz-Tarih, Kültür, İnsan**, 1.Baskı, Trabzon, 2000, s.15; Ömer Şen, **Trabzon Tarihi**, 1.Baskı, Trabzon, 1998, s.14; İsmail Hacıfettahoğlu, "Kuruluşundan Fethine Trabzon'un Kısa Tarihi ve Fethi" yay.haz: İsmail Hacıfettahoğlu, **Öncesi ve Sonrasıyla Trabzon'un Fethi**, Ankara, 2001, s.12.

² Charles Texier, **Küçük Asya-Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, C.III, çev: Ali Suat, Ankara, 2002, s.154, Mehmet Özseit, "İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi", **Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998)**, Trabzon, 2000, s.38; Hacıfettahoğlu, **a.g.m.**, s.12.

³ M.C. Şehabeddin Tekindağ, "Trabzon", **İA**, İstanbul, 1979, C.XII/I, s.456.

⁴ Mahmut Ak, "İslam Coğrafyacılarına Göre Trabzon", **Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998)**, Trabzon, 2000, s.27-29.

⁵ Texier, **Küçük Asya**, C.III, s.154, P.Minas Bijişkyan, **Pontos Tarihi-Tarihin Horona Durduğu Yer Karadeniz**, çev: Hrand D. Andreasyan, 1.Baskı, İstanbul, 1998, s.89-90; "Trabzon", **Yurt Ansiklopedisi**, İstanbul, 1982-84, C.X, s.7182.

ve oldukça da engebeli bir şekilde uzanmaktadır. Bu nedenle kalenin en eski şekline yani Aşağı Hisar'a bu adın verilmiş olması daha mantıklıdır. Nitekim şehrin bu görünüşü Trabzon'a ait en eski paralardan biri üzerinde bir masa şeklinin bulunuyor olmasıyla doğrulanmaktadır⁶.

Trabzon kelimesinin manası hakkında ileri sürülen bir başka görüş, Trabzon'a gelen milletlerin burada memleketin imarına vesile olacak işlerle uğraşırken Trabzon'da sofrta şeklinde birçok büyük taşlar görmüşler ve eski Yunanca'da sofraya "trapeza" denildiğinden şehre de Trabzon demiş olabilecekleri yönündedir⁷. Şakir Şevket Trabzon sahilinde sofrta gibi düz ve müdevver (yuvarlak) pek çok taşın olduğunu ve bunlara "harmanlı kaya" denildiğini belirterek bu görüşü desteklemeye çalışmıştır⁸.

Yine Şakir Şevket'in belirttiğine göre, halkın arasında söylenenlere bakılırsa önceden Trabzon'a "Hurşid-âbâd" (güneş ülkesi) deniliyormuş. Bunun sebebi Acemler'in Trabzon'u istilâ edip Boztepe'ye vardıklarında güneşin şehrin ve denizin üstünde parlamasından dolayı, hayranlık ifade eden bu ismi vermiş olabilecekleri ihtimali ile izah edilmektedir⁹.

Şehre verilen isimlerden biri de "Tuğra Bozan" ismidir¹⁰. Şakir Şevket bunu yakıştırma bir iddia olarak nitelerken¹¹ Goloğlu da aynı şekilde, bu söylentiye inanmadığını ve bunun Köroğlu hikâyelerinden kaynaklandığını belirtmektedir¹².

Bijışkyan ise, Türkler'in yanlış olarak Trapezon kelimesinin, Grek askerlerinin bozguna uğramasını ima ederek bu adı "Tabur bo-

⁶ Tekindağ, "Trabzon", s.456.

⁷ Şakir Şevket, **Trabzon Tarihi**, haz: İsmail Hacıfettahoğlu, 1.Baskı, Trabzon, 2001, s.47.

⁸ Şakir Şevket, **a.g.e.**, s.48.

⁹ Şakir Şevket, **a.g.e.**, s.116.

¹⁰ Bir söylentiye göre, Köroğlu Trabzon'a gelmiş ve atını nallatmak için nalbanta gitmiş, gösterilenlerin hiçbirini beğenmeyip hepsini eliyle çekip koparmış, sonunda birisini beğenip atını nallatmış. Trabzon'lu nalbant da çok kuvvetli imiş, gücünü göstermek için Köroğlu'nun verdiği madeni parayı iki parmağı arasında ezip üzerindeki tuğrayı silmiş, bundan dolayı da şehre "Tuğra bozan" denmiş ve bu deyim halk arasında Trabzon haline gelmiştir. Bkz. Mahmut Goloğlu, **Trabzon Tarihi**, Trabzon, 2000, s.55; Şakir Şevket, bu hadiseyi biraz daha değişik anlatarak, şehre gelen Köroğlu'nun gücünü göstermek için sikkenin tuğrasını parmağı ile mahvettiği için halkın ona böyle bir ismi yakıştırdığını ve zamanla da bunun şehre isim olarak verildiğini belirtir. Bkz. Şakir Şevket, **a.g.e.**, s.49.

¹¹ Şakir Şevket, **a.g.e.**, s.49.

¹² Goloğlu, **a.g.e.**, s.56.

zan” şekline dönüştürdüklerini belirtmektedir¹³.

Trabzon hakkında bilgi veren Evliya Çelebi de, Fatih’in şehri fethettiğinde buraya, suyunun ve havasının güzelliğinden dolayı manası, “eğlence yeri” anlamına gelen “Tarb-ı Efsun (Tarb-ı Efsun = Tarab-efzun) ismini verdiğini ifade etmektedir¹⁴.

Trabzon kelimesi, bileşik bir kelime olup, “Trab” ve zun” kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Ek niteliğindeki “zon”-zun”, yer (mekân) bildirmektedir. Buna göre Trabzon, “Trab’ların ülkesi” anlamına gelmektedir. Böyle olunca da Trabzon yöresinde oturan Orta Asya kökenli Trab, Tibar ve Şilaplar’ın bu kente ad vermiş oldukları ihtimali vardır. Çünkü Türkler, töre gereğince yurt edindikleri topraklara ongun (totem) veya kendi adlarını verirlerdi¹⁵.

Trabzon adı hem Dede Korkut Oğuz-namelerinde hem de halk ağzında ve manilerde “Turabuzon” şeklinde görülür. Farsların kullandığı “tur” sözü “Türk” anlamındadır. Nitekim Firdevsi’nin “Şehnamesi”nde Türkler’den Tur/Tuz adlarıyla bahsedilmektedir. Buna göre de “Tur-Ab-Zon” bileşik kelimesi “Türkler’in Yurdu”, “Türkeli” anlamlarına gelmektedir ki, bu da şehri Orta Asya’dan göçen “Trab” ve benzeri Türk boylarının kurduğu ve adlandırdığı görüşünü desteklemektedir¹⁶.

Görüldüğü üzere şehrin ismi eskiden beri burada yaşayan topluluklar tarafından değişik adlarla anılmış ve zaman içinde bir takım değişikliklerle birlikte “Trabzon” haline gelmiştir.

Trabzon’un tarihine kısaca bakılacak olursa; şehrin, Sinop’tan gelen Miletli göçmenler tarafından M.Ö. 756’da kurulduğu görüşü genel olarak kabul edilmektedir¹⁷. Buna rağmen Trabzon’un tarihini da-

¹³ Bıjışkyan, a.g.e., s.99.

¹⁴ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, C.I-II, sad: Tevfik Temelkuran-Necati Aktaş, İstanbul, 1986, s.451; Arif Yıldırım, birincisi Arapça “Tarab” ikincisi de Farsça “Efsun” kelimelerinin birleşmesiyle oluşan bu kelimenin “çok sevinçten kaynaklanan coşkunluk ve tepinme” anlamına geldiğini ve canlı, hareketli Karadeniz insanını en güzel biçimde anlatan bu ismin yaygınlaşmasının çok iyi olacağını fakat böyle olmadığını belirtmektedir. Arif Yıldırım, “Trabzon ve Çevresi İle İlgili Dokuz Değişik Hususa Dair Notlar”, *Trabzon ve Çevresi Uluslar arası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri (3-5 Mayıs 2001)*, Trabzon, 2002, C.I, s.32.

¹⁵ Kemal Karadenizli, *Trabzon Tarihi*, Ankara, 1954, s.20-21’den naklen İbrahim Yılmazçelik, “XVIII. Yüzyılda Trabzon’un Sosyal Durumu”, *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998)*, Trabzon, 2000, s.253.

¹⁶ Kemal Karadenizli, *Trabzon Tarihi*, Ankara, 1954, s.2-14’den naklen, Yılmazçelik, a.g.m., s.253-254.

¹⁷ Mehmet Bilgin, *Sürmene Tarihi*, 1.Baskı, İstanbul, 1990, s.58; Tekindağ, “Trabzon”, s.456; Özsait, “İlkçağ Tarihinde Trabzon ve Çevresi”, s.38; Hacıfettahoğlu,